

Dabaş

SERPÊHATÎ

Dinava şaxên çandî de, pirranî di nava wêje de serpêhatî, weke ku hemberê wergera Tirkî, ji teref nivîskarên me tê bi kar anîn "bîranîn" bilî wakanivîsan, bi xurtî çavdariya dîrokê bi cih û war, dorferhî, ji bo pêşerojan ragihandin e. Serpêhatî, di nava komên xelkê de destxelatî ne. Lewra, xwedî nîrxên mezin in. Mixabin ev şax jî maye di nava gotin û galgalên devkî.

Bê goman, serpêhatî ku di warê devkî de dimîne, pirraniya caran, ji nakokî û zikreşiya heyî bi lom û goman dibin. Ev destxelatî serrast namînin, dikevîne warê çîrokî de. Helbet merem jî rola xwe dileyize!...

Car din mixabin, ne dûr ne nêzîk, serpêhatî di nava rewşenbîrên Kurd de kêr hatine nivîsandin û ji bo nîfşên pêşerojan ne bûne destxelatî. Gelo di nava reş-tariya dem û demsalan de hinek nîrxên veşartî mayî wê hebin? Li gorî min ev pirs wê bimîne di nava kirasê xweziyê de. Helbet, kesî bi xwezî ne rahiştîye baqê kezî!... Li vir, navê *Bedirxaniyan* car din bi yadkirinek têr gorî tê bîr anîn ku kovarên mîna HAWAR û RONAHÎ weşandine. Mîna gelek rê, rêçik û şivîleyan, di warê serpêhatiyan de jî rola xwe leyistine. Gorbihîştîyê *Nureddîn Zaza*, yek nimûne ye ji bo vê pêkanîne, pişt re seydayê *Cegerxwîn*...

Îro rewş di nava rawestandînek bê dengî û korîk de ye. Nîrxên ku bûne gorîyên welatê xwe, serpêhatîyên xwe bi xwe re birin. Tu destxelatî nedane nîfşên piştî xwe re. Mînaka kekê *Musa Anter*, *Şewket Turan*, *Dr. Nafiz û hwd.* dîrokên nêzî wext bûn, tiştên bi xwe re birin û çûn... Gelo îro, ew dîrokên li ser lingan ku jiyana xwe di nava tevgera civaka Kurdî de didomînin: *Sebrî Botanî*, *Dr. Nacî Kutlay*, *Yaşar Kaya*, *Şerafettîn Kaya*, *Serhat Bucak*, *Wezîrê Eşo* û hwd. wê tiştên bi xwe re bi destxelatî bidin nîfşên paş xwe, yan wê bikin gorî?...

Bi bexişandina wan kesan dibêjim ku ev pêkneanîn destdirêjîyek mafê gelerî ye. Heya Îro, di nava tewanbarîyek derfet û wateyên rojane ku bi destên dijmin hatine, serpêhatîyên rewşenbîrên me hatine fetisandin. Komên xelkê ji destxelatîyên bi nîrxê bê parhiştine. Divê ku êdî ev rih spiyên me ku bi salan qendîtiya aqilmendî kirine serpêhatîyên xwe binivîsin. Hewceyîya pêşerojan bi wan destxelatîyan heye. Çanda cîhanê, pirranî wêjeya cîhanê bi destnivîsên, wilo xwe gihandiye qonaxa îro. Her xêzik, her rûpel, her pirtûk qezancek mezin e ji bo çanda Kurdî. Gel bê pirtûk nabe xwedî pirtûkxane, bê pirtûkxane jî nabexwedî hêz. Rojê yek rûpel, mehê dike sih rûpel, salê dike sê sed û şêst û pênc rûpel. Nîvê van rûpela be jî dewlemendîyek mezin e. Ku rûspiyên me hewl bidin, binivîsin!...

Medenî FERHO

MEHÊN ÎLON û COTMEHÊ
XEBATA TEYBETÎ Û BI BERHEM

Di mehên Îlon û Cotmehê de xebata Enstityê bi awayekî teybetî meşî. Gotin û axaftin kêr bûn, xebata bi berhem xuya bû.

* Şevên agahdariyê li ser rewşa Kurdistan li bajarên Bruksel, Aalst, Gerardsbegen, Antwerpen û Leuven pêk hatin.

* Di vê navberê de jî *Komîteya Alikariya Gelê Kurd* saz bû. Ev komîte ji aliyê pênc parlamenterên Beljîkî tê parastin: Hugo Van Rompaey (CVP), Willy Kuypers (VU), Jef Smeets (SP), Hugo Van Dienderen (Agalev), (SP) Anny De Maght (VLD).

Çend rêxistinên ku ev komîte bi hev re saz kirin: Enstitya Kurdî Ya Brukselê, Caritas Internationaal Hulpbeaton, V.I.C., Broederlijk Delen, Pax Christi, Forum Voor Vrede, VOS, Vrede, Rodenbachfonds û ABeCe-Noodhulp... hê jî ev komîte bi beşdariya rêxistinên mezin zêde dibe.

Armanca vê komîtê di aliyê politik de agahdarî û daxwazên xwe ji civaka Beljîka re bide û ji dewleta Beljîka hêvî bike ku ji bo çareser kirina pîrsa Kurdî roleke girîng bilîze. Komîte herweha xebatê dike ku alikariya diravî ji penaberên Kurd re li Kurdistanê bide hev û bighîne wan. Ev alikari bi destê Caritas li Kurdistan dighe penaberan.

* Heta niha hevdîtinên cihê yê Komîtê bi parlamenter û şexsiyetên Beljîkî re çê bûne. Li ser vê komîtê agahdariya zêdetir di nav rûpelên **Bultena Sêmeñî Ya Enstityê**, hejmar 28-29 de, hatiye dayin.

* Enstityê dest bi weşanek nû, bi navê **Berichten van en over Koerden**, bi zimanê Holandî, kir. Ev kovarê mehane bê weşandin.

* Enstitya li Köln û Frankfurtê stendên weşanan vekir.

* Du hevdîtinên bi parlamenterên Beljîkî re li ser pîrsa Kurdan çê girtin.

* Di radyo û televîzyona Beljîka de du programên cihê de axaftin bûn. Di rojnameyên cihê de li ser rewşa nû ya Kurdistan û xebatên cihê (yên Enstityê û Komîtê) agahdarî hatin weşandin.

* Yek ji rojên teybetî ku li Enstityê bihurt, ziyareta **Mikartiç Markosiyana** bû. Roja pêncşemê, 17.10.1996, namzedê serokatiya bajarê Ecmieldzîn-Ermenîstan, **M. Markosiyana** Enstitya ziyaret kir û bi wê munasebetê jî li ser rewşa nû ya Ermenîstanê û bi teybetî li ser rewşa bajarê xwe û Kurdên li Ermenîstanê bi beşdarî re axaft. Paş axaftina wî beşdarî jî gelek pîrs jê kirin û bîr û bawerîya xwe gotin.

Markosiyana soza vekirina programeke kurdî di radyo û televîzyona bajarê xwe de, amade kirina îmkânên weşana pirtûkên perwerde kirinê ji zarokên Kurdistan re û piştgiriya kurdan di hember nexweşiyên li Ermenîstanê di hember Kurdan de da. Hêvî ew e ku sozên wî bi çê werin.

RAGIHANDIN

Di hejmara 5 ya **agahdarî** de nûçeya semînera birêz **Mustafa DÜZGÜN** ku li ser *Dîroka Nêzîxewt ya Dêrsîmê bû*, hinek hevokên li ser peymananavbera *Şêx Îdrîsê Bidlîsî û Yawuz Sultan Selîm* de ku nakokî û şkestîkên mezin êxiste navbera komên xelkê Kurd de, weke ku fikrê birêz **Mustafa DÜZGÜN** bûn tê xuya kirin. Hevok ev in: "Piştî van ragihandina jî birêz **Mustafa DÜZGÜN** li ser dîroka kevnar rawestiya, peymananavbera *Şêx Îdrîsê Bidlîsî û Yawuz Sultan Selîm* kire dabaş mijara xwe û bal kişande ser doza 'qizilbaşîyê', ku îdeolojiyêke pîr xerab û çewt ku têr nakokî û fesadî ye, heya îro jî di nava komên kurdan de roleke mezin dileyize." Mebest û armanca me ji vê gotinê ew bû ku wê siyaseta xerab, têr nakokî û fesadî ji terefê *Şêx Îdrîsê Bidlîsî û Yawuz Sultan Selîm* ve amade bûbû, dîbendî di navbera komên xelkê Kurd pêk bînin e. Îro jî ew îdeolojiya xerab û têr ji terefê dijminên kedxwer, yanî nebîçîrîkê **Yawuz Sultan Selîm** ve bi kar anîn. Em vê şaşîtiya xwe rast dikin ku birêz **Mustafa DÜZGÜN** bala beşdarî li ser vê rewşa dijmin kişandiye û ji birêz **Mustafa DÜZGÜN** û xwendevanên xwe bexşandinê hêvî dikin.

ZORDESTIYA DIJMIN JÎ ME HIŞYAR DIKE

Têmurê XELÎL

Helbesteke **Çerkezê Reş** heye: Şelmaqa gêografîyê". Ev helbesta wî çaxî kete bîra min. Gava ez û nivîskarê Kurd **Îhsan AKSOY** ji Yêrêvanê diçûne ber bi gundên me Elegezê, Sîpanê, Sengerê, Çilkaniyê... Ew gundana li bakurê Ermenistanê ne. 70 km. dûrî Yêrêvanê ne. Û eger em 7 km. ber bi başûr biçûna, emê bigihîştane gundê **Îhsan**, Qerekosê, navça Agriyê, qeza Qersê... Lê çî mixabin, ku eva 70 sala zêdetir e dewleta Tirkî di navbera me de tixûb kişandiye, şelmaqa gêografîyê li sûretê me û Ermenîyan xistiye. Nahêle em bi hêsani herine nava axa kal û bava. Wek ku kurdên me dibêjin: "hela were vê ecêbê binêre..."

Ser neheqiya cîhanê hindava kurdan de gelek caran hatiye nivîsarê. Lê qet tiştek ber bi pakîyê ne hatiye guhertinê. Kizîn ji dilê min tê. Gava helbesteke **Ebdulê Paşew** dikeve bîra min: "Ji Kurdistanê diçime Kurdistanê, ji min paseportê dixwazin..."

Lê em çî bikin, qedera me ev e. Dijmin em hînî gelek tiştan kirin. Em ji ber zordestiya dijmin diha hişyartir bûn. Her kurdekî dilsoz, çend hezar kilometre dûrî welatê xwe, dixwaze bona milletê xwe karekî bike. Wek mesela me ku dibêje: "Kevirekî dane ser kevirêkî". Di vî alî de dijmin îdî nikare navbera me de tixûb û sînoran deyne.

Ez **Îhsan Aksoy** ji zû de nas dikim. Û di nava salên hevîskirina me de bawerîya min çêbû ku, eger milletê min yekî weke wî daye, ango, berê jî, niha jî, paşê jî dikare bide. Û ew hemî bi hev ra dibine kevirê bingeha wî xaniyî, ku wê rojekê bibe mala hemî kurdan.

Îhsan îro çû mala xwe (lê ne welatê xwe) Elmanya. Û min niha ûsa bêriya wî kiriye, weke ku bêriya birayê xwe dikim. Ji ber çî. Ji ber ku xwîna me yeke, kal-bavê me yek bûne. Ava me vexwariye, kilama me bihîstiye, yek bûye. Ji van hemî tiştan bîna milletê me û welatê me tê. Lê çî me ne yek e? Dîne me! Ji vê yekê jî bîna dijminê me tê. Ez bawer im, ku **Îhsan** diha zef bêriya me kiriye. Ji ber ku eva çardeh salan e ne çûye welatê xwe. Û hesreta wan salan ji Ermenîstanê kişand. Pareke êla wî-eşîra Sîpikiya li vira dimîne. Erf-aded, rabûn-rûniştina welatê xwe li Elegezê jî dît. Ji qise-şevbuhêriyên tevî kalemêrê gund **Hiseynê Ahmed**, ji nanê destê **Fîla** jîna wî lezeteke baş dît. Ji rathatina wî ye tevî peyvkarî (spîker) radyoya Yêrêvanê **Êznîva Reşîd** xortaniya wî kete bîrê, ku çawa temamiya rojê benda destpêbûna xeber danên wê radyoyê bû. Dê û bavê wî ketine bîrê. Çû ber çiyayê Araratê sekinî û fikirî: "Hey felek! Rûhê min, dilê min li vî berî çiyê û wî berê çiyê ye. Lê canê min li

welatê xerîban e...". Û dilê **Îhsan** wek wî çiyayî fire ye, rûhê wî jî wek wî çiyayî mezin e. Niha fikreke wî di guhê min de ye: "Ermenistan ne welatê Kurda ye. Lê ji pareke kurdan re bû ye welat. Lê Kurdistan welatê Kurda ye û kurd ne xwedî wê ne". Ewa jî paradoks e. rastî jî Ermenistan bona me bû ye weten. Em bi Kurdî radibin-rûdinin. Bi Kurdî difikirin û distirên. Bi Kurdî digirin û şah dibin.

Kuncêkî dilê **Îhsan** rehet e. Bona karê şoreşgeriyê û Kurdperweriyê ketiye hepsa, welatê xwe terikandiye. Du pirtûk bi Tirkî di derheqa gelê xwe de, milletê xwe bi sedan hezaran Tirkan û milletê mayîn daye hesandinê. Û dereca pirtûka wî ya bi navê "**Kilama Kurda**" ewqas bilind e ku Tirkzan, profesorê Ermenî X. Amîryan derheqa pirtûka wî de di rojnameya "**Rya Teze**" re gotareke delal nivîsî. Li Elmanya ew pirtûk bi Elmanî jî hate çapkirin. Û gava rojnameya bi navê "**Kurdistan Press**" di nav rûpelên xwe de dest bi zincîra "Helbestvan û Nivîskarên Kurd" kir, pey **Şêrko Bêkesê** bi nav û deng re ew yê duyemîn bû. Ku derheqa wî û afirandinên wî de ser du rûpelan xweş hatiye nivîsarê.

Derheqa wan hemû tiştan de ew bi xwe be's nake. Eger be's bike jî, bîr tîne ku çawa di hepsa Diyarbekrê de **Mehdî Zana, Dr. Nacî Kutlay** û yên mayîn henek dikirin, şah dibûn. Ji wê min fêhm dikir, ku girtin-hepiskirin bona wana şah bûn û serbilindî bû. Ji ber ku zanîbûn ku karekî Kurdperweriyê û dijî dewleta zefker kirine.

Îhsan li Ermenîstanê rastî nivîskarê Ermenî yê herî mezin **Sêro Xanzadyan** hat. Yê ku jê re got ku li ber mezinaya rûhê kurdan temene dibe. Jê derheqa dostiya Ermenîyan û Kurdan de gelek tişt bihîst. Ewê bibe bingeha romaneke xweş, ku emê jî zûtirekê bixwînin. Ew wisa jî rastî nivîskar **Wezîrê Eşo** helbestvan **Karlênê Çeçan** hat, çû redaksiyona **Rya Teze**, berpirsiyarê wê **Emerîkê Serdar** re dîr û dirêj peyivî. Li Moskow bû mewanê **Navenda Lêkolînên Kurdî**, serokê wê **Profesor Şekroyê Xudo** re qise kir û kêfa wî hat, ku li vira wê bi Rûsî û Kurdî di derheqa dîrok û literatûra milletê me de xebatên zanyarî, ji demên bihurî ya herî kevnare hetanî bighe rojên me binivîsin û çap bikin.

Kurdên ji welêt derketî bi dilekî xemgîn ji welêt derketine çûne şaristanan û ji bona rizgariya welatê xwe bi xurtî kar dikin. Ew hevî dikin ku bi dilekî baristan vegezin. Ji ber ku rûhê wan û dilê wan li wir e. Li Kurdistanê ye!...

RENGÎNIYA AHENGÊN MUZÎKA KURDÎ

Şêrgo

Her herêmek û her weha her bajarek li welatê me xwedî hin rûmet û ahengên teybetî ye. Di nav avaniya muzîkê de texlîtên cuda tîn darî çav: *stran, dilok, lawik, şer, payizok, heyranok, ...* Kêma kes hene ku hemî teybetmendîya rîtm û awazê di muzîk û hunera li Kurdistanê bizanibe. Heta nuha stranên ku hatine bihîstin ne dilopek ji kahniya hunera Kurdî ye. Lê mixabin, berhemên herî dewlemend hê ji aliyê pîrraniya xelkê Kurdistanê nehatine nas kirin yan jî buhayê wan ne hatiye zanîn. Ev jî kêmasiyeke me ye ku em li ser narawestî. Di vê dabaşê de ezê çend tiştan li ser hin aliyên bingeha muzîka li hin herêman rawestim:

Li navçeya **Botan, Behdînan, Şîrnex û Hekarî** em li qasî muzîkekê tîn ku rîtmê wê "sêcar e" û sêgavî tê gotin. Ji bo dîlanên van stranan ku ji pîvanên sêdemîn in: *Ez Xelef im, Xelef im, hewar e Mîr hewar e/.....û ezê şêr begê Bota me/ Her holê xweş, her holê hewar Mîr hewar e/Bû ringa ringa daholê, hewar e Mîr hewar e/Şerr çûye ser Stembolê ez şêr begê Bota me.*

Dîlana ku tê kirin li ser vê stranê sêgavî jê re dibêjin. Rîtm û îihvehatîna laş û lingan guhdariyek nazik û teybetî dixwaze. Li herêma **Mêrdînê** û devera **Qiziltepe, Dêrka Çiyayê Mazî**, li nav Omerîyan em pêrgî awayek xweser li bi kar anîna sazê tîn ku bi "**Xurfanî**" tê bi nav kirin. "**Xurfanî**" texlîtek ji lîxistinê sazê ye ku bê pirtik (mzrab) her çar-pênc tiliyê destê rastê tîn bi kar anîn û li tîlan serên tiliyan digindirin û tîn pêçan bê nav ber bi pelandînek raxistî û saz kirî naveroka van stranan babetên civakî û evînî ne.

Rîtmê "**Xurfanî**" sivik e, pîvana wê dudemî ye. **Xidirkê Omerî** nûnerekî saza *xurfanî* ye û li gelek berhemên ji vê texlîta muzîkê afirandiye û bûye beşek ji bexçê hunera Kurdî. Hin navên stranên *Xurfanî* ji yê baş hatin nas kirin li navçê "*Siltanê dinya dem e, bazîne zendê te me, gustîlka tiliya te me, xizêma pozê te me.*" De vêce wilo jî em dikarin di carên bînan de li ser hin deverên din rawestî û mûzîka wan nîşan bikin. Her çend e wê ne tevayî be jî lê dîsa belkî wek çîrîskêk ji bo xwendineke kûr û fireh be.

FERHENG A

amadekar:

A B O R Î

MEDENÎ FERHO

Aborî:Ekonomî

Lêkolîna zanistî ya têkiliyên çandê

A. Etîmolojî:

Ev gotin cara yekemîn ji terefê hewngirê (feylezof) mezin yê demsala antîk **Arîstoteles** ve hate gotin. Ekonomî (aborî) ji du gotinên Yewnanî, mal û destûr, yan jî rêvebirin, der ketiye. **Mal=Oîkos, Destûr=Nomos.**

Arîstoteles, ev her du gotin bi kar anîne û cara yekemîn di nava komên xelkê û malbatan de sedema aboriyê di encama zanistî de aniye ziman.

Gotina **aboriya politîk**, cara yekemîn di sala 1615an de **Montchretien** bi kar aniye. (Montchretien, Traite de l'Economie Politique, 1615). **Montchretien** ev gotin di warê dewletî de ku dabaşa wî li **aboriya dewletê** bû bi kar aniye. Paş re ev gotin, di nava komên xelkê û mirovên zanist de, di holka (meydan) geleri de, ya komaleyetî bo anîna ziman, hatiye bi kar anîn. Bi vê pêkanîne jî ev gotin beramberî **aboriya komaleyetî** (economie soaciale) cihê xwe li ser rêvebirin û tevgera komên xelkê kir, hin bi hin di nava xwe de şax û perr vedan. Lewra, holka aboriyê di hêla teknîkî de cî de fîzîk, kimya, metalurjî, matematîk û zanistiya cotbarî û hwd.

Gotina **aboriya komaleyetî** (economie sosyal) di sala 1862an de ji terefê zanyarê Polonî **Spunski** hatiye bi kar anîn. Di dema îro de gotina **aboriya komaleyetî** di çarçeweya (Fr. Economie Politique, Al. Politische Ökonomie, Volkswirtschaftslehre, Ing. Political Economy, Ekonomiks) û beramberî wan tê xilmet kirin. Marksîstê namdar **Rosa Luxemburg** di vê çarçeweyê de cara yekemîn **aboriya neteweyî** (Al. National Ökonomie) aniye ziman û bîrdoza xwe meşandiye.

Mixabin di nava komên xelkê Kurd de ku di her hêl û warî de tengazar maye, tevger û dirîstbûna civakî, bi zanîn û armanc tertûbela bûye ev şaxê zanistî, weke pîr şaxên din nehatiye xilmet kirin, heger bi dev û ji sedema danûstendina çarçî û bazarên di kolan û bedestanên bajaran de, bi danûstendina xanan de ku bi rêya karwanan dihate pêkanîn, yan jî têkiliyên bi derve re ku warê karwanî de pêk dihat bûwibe jî, peyv û gotinên di lîteratûra aborî de bersiva wê dîtîbin jî, di warê nivîskî de pêş ne ketiye. Helbet, sedemên vê pîr in. Lê sedema darî çav û îro em dikarin bînin ziman: dijmin ne bes cih û war tenê biriye, gotin û peyv, tol û nîrxên civakî jî ji xwe re birine. Îro ev tiştên ku bi sedsalane ji teref dijminan ve têne xilmet kirin û di pirtûk û jiyana wan îrojane de cihên xwe girtine ji me kurdan re biyanî tên. Mînak: Serwet!... Sermaye!... Mal!.. Mewdan!... Bazar!... Çarçî!... Bedestan!... û hwd.

B. Demsala Antîk:

Di hewngîriya Yewnanî ya berê de zanistî bi tenê di vî warî de mijûl bûye. Xwedayê gotina aboriyê (ekonomî) **Aristoteles** e. **Aristoteles** dîtiye û tê gihîştîye ku her mal xwedî du nîrx e û nîrxê xilmet kirinê, yanî bikaranîne û nîrxê bi hev guhertinê, yanî kiriyariyê ji hevûdin cuda kiriye. Bilî vê, dîtiye û tê gihîştîye ku **selef** rastmalê hişk pere zêde dike, dike xwedî hêzek mezin, daxwaz kiriye ku **selef** bête qedexe kirin. **Aristoteles** di bîrûbaweriya xwe de ne terefdarê çanda ku beramberî hatinek rastmalî bête kirin bû, ev kar dijî xweza didît û bi bêrûmetî şîrove dikir. Digot gerek e biha rast be, ne zêde be. Li gorî wî bihayê rast û ne zêde (Fr. juste prix), keda mirovan e, ne nîrxê guhertina mal û fêda bazirgan bi tenê ye, yanî ked û guhertin di warê wekhevî de tê nîrxandin.

C. Roma:

Di nava tevger û avakirina civaka Roma de, ku ji destpêka şaristaniya xwe heya dawî li pey şaristaniya Yewnanî domandiye, di hêla aborî de tişteke ji tevger û avaniya aboriya Yewnaniyan ne stendiye. Bes di hêla cot û cotbariyê de, di teknîka karûbarê erdê de **Cato** û **Varo** mêjiyê xwe mijûl kirine.

Not: Ku em dêhnê xwe didine împeratorî û dewletê leşkerî, jiyaneke têr qerqêşûn û tevgerek talanî, wêranî û daneheva ji demedoran heye. Avabûn mana li ser lingan di nava civakên wîlo de katik û perçîmên zildayî teva li ser koka serdestî û zordestiyê ye. Bê bîngê in, lê cihê ku kete destên wan de ê wan e!... Her tişt li gorî daxwaz û ramanê wan tê guhertin. Karê wan helandin û tefandin e!... Lewra jî ne aboriya Roma ne ya Osmaniyan li kîsî wan e... Ya demedoran e, lê ji wan re dibê mal. Ku em dêhnê xwe didine rewşa ava kirina Împeratoriya Osmaniyan jî, ne bes di hêla hûnandina seltanet û leşkerî de, di hûnandina aboriyê de jî dewlet girêdayê du tiştan e.

Yek: di hêla ax û erdê de, yanî mîrî û hêla dezgehên çandê yê qumaş de girêdayê Kurdistanê ye. Di hêla bazirganî û serweta bi nîrx (zêr û hişk pere) jî girêdayî komên ne misilman e!... Di nava civaka Osmaniyan de dikandarî, atarî, bazirganî, karkeriya di dezgehên de, yan jî cot û cotbarî şermezariyê pîr mezin bû. Ku em li dîroka Osmaniyan ya dawî û destpêka dewleta Tirkîyê dinêrin, rastmaliya wan bi dest danîna ser malûmewdan, yanî serwetên xelkê yê ne misilman û ne tirk dest pê dike. Têkiliya dewletê bi komên xelkê re bi **teba**, yanî xwedî û bende (bi her tiştî xwe ve, mal û can malbûn) e.

Cot û cotbarî jî di dîroka wan de bi rewşa **mîrî** ye ku ew jî bes di nava Kurdistan de heye. Sazî û dezgeh jî, heya rastmaliya neteweyî piştî ku **ittihadî** têne ser kursî û paş re ji destên bajar û xwedî sazî û dezgehên Kurdistanê der tîn. Mixabin nivîs û destnivîsên van dezgeh û saziyan teva ne di destên zanyarên Kurd de ne. Di xêşim û dolabên dewleta Tirk de ne. Gelê Kurd di hêla arşivan de belengazî û bêzariya xwe didomîne. Ne bes dewletên dijmin, jiyana Kurdistan li ku dera hebe di hêla bê arşiviyê de tengasî û pirsgirêkên mezin dibîne. Lewra jî, heya demek dirêj zanyarên Kurd nikarin di derheqa paşerojan de berhemên zanistî, têr statistîk û reqeman bifermoyî (pêşkêşî) komên xelkê bikin.

D. Demsala Navîn:

Di vê demsalê de li aboriyê bi armanca parastina rewşa lidarxistî, bi berçavikên olî hatiye nêrîn. Hewngirê namdar yê demsala navîn **Thomasê ji Aquino**, giraniya xwe daye ser têkiliyên aboriyê û sazî û dezgehên olî. Bal daye ku têkiliyên her du baskan bi hevûdin ve girê bide û xurt bike. Her weha ola Xiristiyânî wekheviya mirovan tîne ziman û dibêje, li ser wê baweriyê heya dawî diraweste, lê **Thomaê ji Aquino** koletiyê, yanî bendetiyê rast dibîne û diparêze. Berhevkirin û bidestxistina malûmewdan, rastmal pêwîst duibîne. Lê, pîvan û hinek tixûb û sînoran jî datîne.

Li gorî wî: "*Liqaşî parastina rewşa komaleyê*" bes e. Sîstema nîrxî pêşniyaz dike. Daxwaz dike ku her tişt li gorî nîrxê xwe be û bikeve bazarê. Her tişt li gorî nîrxê xwe ne pîr biha, ne jî erzan bê firotin. Bilî vê danûstendinê gerek e qedexa be. Di vê demsalê de sê merovên zanist ku yek ji van di ola misilmantiyê de ye, di hêla aboriyê de gavên mezin avetine. **Jean Buridanus**: Daxwaz kiriye ku nîrxê mal ne li gorî mirovên ku mal çêkiriye, yan jî difiroşe, li gorî hewceyiya komên xelkê bi giştî bête kifş kirin. Nîrxê diravan li gorî guhertina cewheran (kur) şaş dîtiye û ji hev cuda kiriye.

Daxwaz kiriye ku nîrx bihayê guhertinê ji teref dewletê bête pêkanîn û erê kirin. **Nicolaus Oresmius**, di pirtûka xwe ya li ser diravan di nivîsiye daxwaz kiriye ku aborî ji olê bête veqetandin, (wejartî) û azad bibe. Hewngirê misilman **Ibnî Haldûn**, di bûyer û pêkhatinên dîrokî de pêwîstiya xwezayî dîtiye û têgihiştîye ku andora mirovan li ser her tiştî heye. Ji ber vê çendê jî di têkiliyên holka aborî de **liberalîzm** xwestiye. Li gorî wî, destdirêjiyên dewletê ji holka aboriyê dijî bîrûbawerî û ramanê çarçî û bazarê ye û ev destdirêjî wê bibe birka pêşdeçûnê, herweha wê bibe dirrih û bikeve nav dest û lingên xelkê de. Bilî vê gotiyê, kêr kirin û daxistina heqê mehane yê karbendan jî wê bibe sedema nekarîbûna kiriyariya hewceyiya malbatî. Ev bîrûbawerî bûye destpêk û rêzaniya **bîrdoza hêza kiriyariyê**.

E. Ronasans:

Ronansê, di derheqa aboriyê de dîtin, raman û bîrûbaweriyên cihê û nuh anîne meydanê. Ev nûjenî û cudatî li gorî *rewşa lidarxistina burjuwazî* ye. Ramanê rastmalî yê pêşî ya rêvebirê Protestaniya Frensîzî **Jean Calvin** e. Merkantalîst û xwediyê ramanê dewletî **Jean Bodin** û **fizyokrat** û xwediyê ramanê cot û cotbariyê **Sully** pêşkeşiya van bîrûbaweriyên kirine. Cara yekemîn, ramanê nîrxê keda mirovan di aboriyê de ji teref **Calvin** ve tê diyar kirin. Vê bîrûbaweriyê xwe jî bi xwedê ve girêde û dibêje "*daxwazek xwedayî ye*".

Bodin jî di dîrokê de cara yekem bi pêşniyaza rakirina koletî yanî bendetiyê diavêje masetê û li ser diraweste. Xwediyê gotin û peyva **aboriya politîk**, **Antoine Montchretien** dîtinek û ramanekî pîr balkêş datîne ser maseta aboriyê. "*Bandora aboriyê bandora politîk jî bi xwe re tîne*". **Colbert** jî, bîrdoza bi navê xwe ku bi **Colbertîzm** tê naskirin, berhimbêzkirina dijwar li Frensa bi bîngê û rêkûpêk dike. **Merkantilîzm** jî di sedsalên XVI, XVII û XVIII an de dibe serkêşê politîka aboriyê. Aborî di şaxê zanistî de azad, serbixwe dibe. Cara yekemîn di sedsala XVII de li bajarê **Napolî** dibe xwedî kursiyekî teybetî. Prof. Genovesî dibe serokê vî kursiyê şaxê zanistî ku nuh azad û serbixwe ye.

F. Aboriya hemdemî:

Aboriya modern di sedsala XVIII an de bi liberalan dest pê kir. **Adam Smith** û **David Ricardo**, du navên mezin û zansitên hêja ne ku bi rêya dibistana klasîk aboriya zanistî gihandine qonaxê girîng. Aboriya **Marksîst** li ser bîngê zanistiya van her du kesan hatiye ava kirin. **Aboriya rastmalî** di dibistana marjînalî de ber bi kesayetî çûye û bi navê dibistana klasî hatibe binavkirin jî, ji zanyariya klasîk ya **Smith** û **Ricardo** û wê zanistiya bi hêz dûr ketiye. Paş re, zanyarê Ingilîzîtanî **John Maynard Keynes** bi hewngiriyek nuh bûye xelasî û parêzgerê rastmaliyê. Îro, aborî di warê **metafizîk** û **diyalektîkî** de ku hemberê hevûdin in pêş dikeve.

Hin peyvên aboriyê ku têne xilmet kirin ev in: **Aboriya nîrê zêrîn** (Ing. Economy of abundance), **Aboriya xelayî** (Ing. Economy of scarcity), **Aboriya politîk** (Ing. political economy), **Aboriya xelekî** (Ing. Economic System), **Aboriya rêkûpêk** (Ing. Economic order), **Aboriya sazbandî** (Ing. Economic council), **Aboriya bandorî** (Ing. Economic activity), **Aboriya şerr** (Ing. Economic warfare), **Aboriya yekîti** (Ing. Economic Union), **Aboriya budceyî** (Ing. Economic budget), **Aboriya plansazî** (Ing. Economic planning), **Aboriya pêşketî - tekemûl-** (Ing. Economic progress), **Aboriya şaxî** (Ing. Economic unit), **Aboriya pêkhatî** (Ing. Economic Sanction), **Aboriya lezî -xurt-** (Ing. Economic clause), **Aboriya rewşî** (Ing. Economic condition), **Aboriya paşkefî** (Ing. Economic recession), **Aboriya başbûnê** (Ing. Economic recovery), **Aboriya dudifî -bêqerar-** (Ing. Economic instability), **Aboriya rent** (Ing. Economic rent), **Aboriya hevgerî** (Ing. Economic integretion), **Aboriya navendeyî** (Ing. Economic concentration), **Aboriya maliyetê** (Ing. Economic cost), **Aboriya pêşketinê** (Ing. Economic developement), **Aboriya wekhevî** (Ing. Economic equality), **Aboriya seferberiyê** (Ing. Economic mobilisation), **Aboriya dengeyî** (Ing. Economic equilibrium), **Aboriya dor-ferêhî** (Ing. Economic expansion), **Aboriya pêwîstî** (Ing. Economic depreciation), **Aboriya neteweyî** (Ing. Economic nationalism), **Holka Aboriyê** (Ing. Economic field), **Aboriya serdestî -erk-** (Ing. Economic imperialism), **Saziya aboriyê** (Ing. Economic fondation), **Azadiya aborî** (Ing. Economic independence), **Aboriya newekhevî** (Ing. Economic friction), **Aboriya ahengî** (Ing. Economic harmonies), **Aboriya vedizînê**, ku ji bo dewletekê li dewleteke din erka xwe aborî li dar bixe tê gotin (Ing. Economic penetration), **Mirovê aboriyê** (Ing. Economic man), **Malên -mewdanên- aboriyê** (Ing. Economic goods).

Aborîmetrî

(Fr. Econométrie, Elm. Ökonometrie, Ing. Econometrics) Pîvana bûyerên aborî. Bi riya îstatîstîkan bûyerên aboriyê tîne ziman. Bi vê hewldanê jî destûrên aboriyê derdixe holê û pêk tînin. Pîvana aborî, ji matematîkê fêde dîke û tê kirin. Di aborîmetrî de, bîrdozên aboriyê û pîrsgirêk bi formulên matematîkî tîne ziman...

Pêlên aboriyê

(Fr. Fuluctuations économiques, Elm. Fluktuation Konjunkturschwanklungen, Ing. Economik Fluctuations, Cyclical Fluctuation) Di tevgera çandîya rastmalî de pêkhatinên daketin û bihewaketinê, encama hêdî û lezî. Ev pêl jî xwezayîya pêkhatinên tevgera çandîya rastmalî der tîne. Mînak: Di dema elektrîkê de ku di hinek saetan de ronahî zêde dibe, di hinek saetan de ronahî korîk dibe. Di vê encamê de pêlên zêde û korîk heye ku sih-çil salî jî bi pêlên ne wekhevî berdewam bike. Pêlên rojane, mehane, salane, pêlên kin in... Dirêjîya pêlan ku di navbera sê û deh salan de bin, pêlên normal in. Pêlên ku dirêjîya wan sih sal û di ser re bin, pêlên dirêj in. Di mînaka pîvana **Kondratieff** de, sala 1780 bilindbûna pêlê 35 sal, berdewama daketinê jî 24 salan kişandîye. Di nava pêlên mezin de, pêlên kin û normal jî der dikevîne holê. Dîroka tevgera korîk û misrî ya rastmalî herî mezin di sala 1929 de pêk hatiye. Bêşensî û bextreşîya di vê bûyera mezin de, ji pêkhatina pêlên kin, normal û dirêj ku teva di yek demê de qewimî ne tê. Helbet ku bûyereke wilo bi pêlên bextreşîya hevreyî der tê meydanê malkambaxî jî bo rastmalî jî pê re tê.

Pêşketina Aboriyê

(Fr. Développement économique) Guhertina encama çandê. Di berdewama dîrokî de her rengê çandê, *komî, xulamî, feodalî û rastmalî* di guhertina xwe de, bi encamekê jî xwe bi hêztir re hatiye guhertin û dawî dîtiye. Ev gotin û peyv bi *pêşketin û ferehbûna aboriyê* tê şîrove kirin.

Destûra Pêşketina Aboriyê

(Fr. loi de développement économique) Serastiya navbera hêzên çandê û tîkiliyên çandî. Destûrên xweser, yên pêkhatina her sosyo-aborî (sosyo-ekonomik) hene. Lê, destûrên pêşketinê yên aboriyê di bûyerên sosyo-aborî teva de yek e. Ew jî: *Di navbera hêzên çandê û tîkiliyên çandî de destûra wekheviyê ye*. Ev destûra giştî jî, weke destûrên aboriyê yên pêşketinê, xasletî ne. Ji bandora mirovan û mijûlayîya mêjiyê mirovan azad in. Ji terf mirovan tîne zanîn û tê ne xilmet kirin (bikaranîn) jî, lê nayên guhertin. Ne tîne çê kirin, ne jî tîne guhertin û tîne rakirin. Li gorî vê destûra aboriyê ya giştî, heya di navbera hêzên çandê û tîkiliyên çandî de wekhevî berdewam bike, pêşketina aboriyê pêk tê. Pêşketina aboriyê pêşî di hêzên çandê de, di nava wan de jî di alav û haletên çandê de dest pê dîke. Hê vekirîtir: pêşî alav û halet tîne guhertin û pêş dîkevin. Bo piştgirî û alîkariya vê pêşketinê hêzên çandê pêwîst e xwe bide guhertin. Yanî xwe li gorî vê guhertin û pêşketina alav û haletên çandê, pêwîst e ku ku bêne guhertin û pêşketî bin. Ku hêzên çandê di guhertin û pêşketinê de li pêşîya tîkiliyên çandê bin -mixabin di formasyona dîroka sosyo aborî de hinekî jê wilo bûye-. Tîkiliyên çandê di pêşîya hêzên aboriyê de asteng derxistiye û bûye pêşbîrk. Yanî berpalk û piştgirê pêşketin guhertina hêzên çandê, tîkiliyên çandê dikevîne encama pêşbîkî û astengî. Mînak: Di dema xulamîyê (koletiyê) de pîvana hêzên çandê û tîkiliyên çandê weke hev bûn, rewş pirr bi hêz, xurt bû û ber ber bio zêdebûnê diçû. Vê hêzbûn, xurtî û zêdebûnê alav û haletên nuh yên çandê der xistin holê. Ev alav û halet jî di navbera xweda (efendî-xwedî) û xulam de kelem û asten der xistin. Xulamana pêça xwe neda van alav û haletên pirr biha û dişikandin. Ji ber vê yekê jî çanda aborî rawestiya, kete nava korîktiyê (buhranê) de. Bo ji vê devera teng der bikevin û van alav û haletên nuh bi xulamana bidin erê kirin, xwedayê rastmal, yan jî xwedayê warîdat (cih û war) an, dest bi demanê, yanî ji hatina salane pardanê kirin. Hê vekirîtir em bêjin: Xulamana ji hatina salê par stendin. Wilo jî tîkiliya navbera xwedî û xulam hate guhertin. Bi vê guhertinê jî formasyona sosyo aborî kete encamekê nuh ya formasyona feodalîzmî. Xulam, bi demanek hindik be jî, kete binbariya zewiyan û cotbarî, xweda jî bi dana parekê ji hatina salê, yanî demanê, ji xwedatî ket bû beg û axa. Van tîkiliyên nuh, rê li ber pêşketinê vekir. Rewşa feodalîzmî bi demekê dirêj xurt û bi hêz kir. Hêzên aborî bi xurtî û lezek neqam pêş ketin. Vê pêşketinê jî tîkiliyên çandê yên nûjen pêwîst kir. Ew pêwîstî bû vekirina dergehê rastmalîyê. Ku heya îro jî berdewam e.

Tîkiliya Aborî

(Fr. Relation économique) Bo jiyana komên xelkê, mirov pêwîstî çandê û di nava xwe de bela kirina vê çandê ne. Ji pêwîstiya guhertin û xilmet kirina (bikaranîn) teva re tê gotin. **Engels** di *nameya* ku di 25.01.1894 de ji **Heinz Starklenburg** re şandîye weha dibêje: *"Teknîka warîdat û gihastinê teva di nava wê de ye. Li gorî dîtina me ev teknîk, wê rengê hevguhertina warîdat û encama bela kirinê, herweha erkê û tîkiliya xulamîyê, dewlet û polîtîka, dadî û hwd. teva nîşan bike..."*

Aboriya Mirovanî

(Fr. Economique Humaniste, Elm. Ökonomische Humanismus, Ing. Economie Humanism) Bîrûbaweriya rewşa aborî ya pêşvebirina mirovaniyê û kêfxweşîya komên xelkê. Çandê ne li gorî menfaetê kesane, li gorî mirovaniyê giştî û di encamekê wekhevî de bête pêkhatin, tîne ziman.

Malê Aboriyê

(Fr. Marchandise économique) Malê ku bi keda mirovan berdest dibe. Di *aboriya metafîzîk* de bi gotin û peyva *malê serbest* tê bikaranîn. Li gorî vê baweriyê: Av, hewa, roj û hwd. hewceyiya mirovan malê serbest e. Ev mal, heger bi keda mirovan serbest bibin, dibine **malê aboriyê**. Li gorî baweriya diyalektîk ev dîtin şaş e. Ji ber ku mal ji xwe aborî ye û tiştê ku ne aborî be ticarî nabe mal.

Hesabê Aboriyê

(Fr. Calcul économique, Elm. Ökonomischer Kalkul, Ing. Economic calculus) Di çandê û belakirî de, bi mesrefên pirr hindikgelek mal bidestxistin e. Ev hesab li ser bihayê mal tê girtin. Biha, mal û karê bidestxistinê û destxistina bazarê kifş dibe. Biha jî, mal û kar û hejmara bidestxistinê tê kifş kirin. Li gorî vê rewşê, mirovên çandê pêwîstiya hesabekî aborî dibîne, mirovên xilmet kirin û kirinê jî pêwîstiya hesabekî aborî datîneber çavan. Her du bask, yek li fêdê zû ji derxistina mal digere, êdin jî li gorî hatina xwe û malbata xwe gavên xwe diavêje.

Hewcetiya Aborî

(Fr. Besoin économique) Xwedî kirin, li xwe kirin, cîwar bûn hewceyî ye. Du rengê hewceyiya aborî hene. Zanistê aboriyê **Otto Sik**, dibêje: *Tiştên pêwîst û ne pêwîst. Yek: hewceyiya aborî... Du: derî (ne) aborî...* Li gorî vî mirovê zanist nan, hewceyiya aborî ye. Piyano hewceyiyek çandî (kulturfî) ye.

Nirxê Aborî

(Fr. Valeur économique) Nirxê guhertinê. Nirx, diwarê aborî de ji nirxê zanistên din cuda dibe. Ji nirxê hunerî, zanistiya kesayetî, zanistiya tolê cuda ye. Mînak: Saetek ku kevin be, ji bav û kalan mayibe, nirxê wê bîranîn e, bi peyvek din, nirxê wê yê kesayetî xas heye. Lê ku kete holka bazarê, nirxê wê yê guhertinê, yanî danûstendinê ye. Li gorî vê encamê, tabloyek hunerî, alav û haletek pirr xas ku karekî hêja dikedikeve nava nirxê aborî de. Hêjabûn û nirx li gorî tiştan cuda dibe. Nirxê aborî jî bi bazar û bazirganiyê ve girêdayî ye.

Pîpinga Aboriyê

(Fr. Seuil économique, Elm. Wirtschaftliche Schwelle) Tixûbê aboriyeke bi rêkûpêk. Ev pîpink, bi gotinek din ku ji pîpingê derbas bû rêkûpêkiya aboriyê tevlihev xera dibe. Mînak: ku hikûmetek nirxê diravên xwe dabixe, pîpinga aboriyê tevlihev û xera dibe. Bihayê mal û mewdan bihewa dikeve, çarçiya reş kar dibe. Ev gotin û peyv bi giştî tixûbê aboriyê tîne ziman, herwiha di gelek pêkhatinên aboriyê de jî tê bikaranîn (xilmetkirin). Mînak: Dema tixûbê danûstendina derve tê rakirin û danûstendina serbest dibe. Ev rewş jêderketin û pîpinga aboriyê ye.

Heremên Aboriyê

(Fr. Espaces économique, Elm. Wirtschaftsgebiete, Ing. Economic Spaces) Erka li ser heremên aborî. Li gorî zanistê aboriyê yê Frensîz **François Perroux**, îro, welat nakevin nava tixûbên coğrafîk de. Mînak: Heremên di bin destên Amerîka Yekbûyî de bi giştî ji çaran sê ji cîhanê digirin.

Agahdarî bi her hejmara xwe re li ser babeteke teybetî çend rûpelan diweşîne.
Babetên ku xwendevanên me girîng dibînin û li ser wan xebat kirine dikarin ji me re
bişînin ku ew di nav rûpelên agahdarî de werine weşandin.

Weşanên Enstituya Kurdî ya Brukselê:

- Bultena agahdariyê, bi sê zimanan, kurdî, frensîzî û holandî, sê mehî, ji nivîsarên çapemeniya Beljîka amade dibe. Abonetiya salane 500 Fr. (25 DM)
- Agahdarî, mehane, bi zimanê kurdî ye, babetên cihê tê de cî digirin. (Belaş tê belav kirin)
- Berichten van en over Koerden, mehane, bi zimanê holandî, li ser rewşa Kurd û Kurdistanê agahdariyan dinivîse. Goman heye bi Frensîzî jî were weşandin. Abonetiya salane 250 Fr. (15 DM)

binêr... mezin dibim

pirtûka ku zarok ji his, hez, xwestin, xweş û nexweşiyên zarok tê de dijîn di nêz de ji aliyê Enstituyê tê weşandin. Ev pirtûk ji aliyê Zanîngeha Katolîk ya Leuven (K.U.L.) hatiye amade kirin û bi zimanê Holandî hatibû çap kirin. Pirtûk ji axaftinên zarok û resimên bi dest çêkirî pêk hatiye. Niha jî bi Kurdî tê weşandin. Hebûna vê berhemê di her malê de pêwîstiyêke mezin e.

WEŞANA PIRTÛKÊN KURDÎ LI SOWYETISTANA BERÊ

Wezîrê EŞO

Salên 30î li Ermenistanê xên ji pirtûkên şair û nivîskarên Kurd, yê ku bi destê wan bi zimanê zikmakî, yê Kurdî hatibûn nivîsarê usa ji lîteratûra wergerandî (tercûma) hate nivîsandinê. Ew payê pirrê efrandinên şair û nivîskarên Ermenî û Rûs bûn, yê ku ji aliyê şair û nivîskarên Kurdan de, bi meremên pêşde birin û tam kirina zimanê Kurdî yê lîteratûrî, Lê uwa ji dewlemend kirina lîteratûra Kurdî, hatibûn wergerandinê. Berî gişka ew efrandin, ew pirtûk werdigerandin ser zimanê Kurdî yê ku derheqa jiyana gelê Kurd bûn. Yan ji mîrxasên wan Kurd bûn. Usa ji ew berhemên nivîskarên Ermenî hatine wergerandinê yê ku şair û nivîskarên Ermenî li ser bingeha berhemên folklor, zargotina Kurdan nivîsî bûn. Lê carna ji ew berhemên nivîskarên Ermenî û Rûs dihatin wergerandinê û weşandinê yê ku aliyê bedewetiyê, hostatiya nivîsarê de yê tam û ser dereca bilind bûn. Lîteratûra wergerandî ji bo xwendevanên Kurd lazim û ferz bû. Yek ji sebebên ji ew bû ku lîteratûra Kurdî ya Kurdên Sovyetistanê pirr kesîv bû. Pirtûkên Kurdî xwestina xwendevanên Kurd tam razî ne dikir. Bi berhem, bi pirtûkên wergerandî pirtûkxana Kurdî di hate dewlemend kirinê. Ji şair û nivîskarên Ermenî, di salên 30î de herî zef berhemên nivîskarê herî mezin **Hovhannês Tûmaniyan** li ser zimanê Kurdî hate wergerandinê. Sala 1932a bi wergerandina **Heciyê Cindî û Emînê Evdal** çîroka **Tûmaniyan** ya bi sernivîsa "**Gîkor**" hate wergerandinê. Sala 1934a bio wergerandina **Rûben Dîrampiyân** poêma **Tûmaniyan** ya bi navê ya bi navê "**Anûş**" hate weşandinê. Salekê şûnda du berhemên **Tûmaniyan** yê dinê bûne malê xwendevanê Kurd: "**Se û Pişik**" bi wergerandina **Casimê Cefil** û "**Kalikê Gabo Çawa Kurmikê Hermûş Dighîne**", dîsa bi wergerandina **Casimê Cefil** hatin weşandin. Lê sala 1936 bi wergerandina **Casimê Cefil** berhemên **Tûmaniyan** yê bi navên "**Berhevkirina Kilaman**" û "**Xwedî û Xulam**" ji hatine weşandinê. Piştî salekê **Casimê Cefil** ji xwendevanên Kurd re dîsa ji **Tûmaniyan** "**Axiriya Xirabiyê**" û "**Nezerê Mîrxas**" wergerandin û weşandin. Nivîskarê Ermenî **Hiraçiya Koçar** dost û xêrxwazê gelê Kurd bû. Bese ku em bêjin redaktorê rojnameya kurdî "**Rya Teze**" yê pêşin **H. Koçar** bû. **Heciyê Cindî** çîroka wî ya "**Xecê**" wergerande Kurdî û sala 1935 da weşandinê.

Di salên 30î de usa ji berhemên wan nivîskarên Ermenî hatin wergerandin û weşandinê: **H. Şalciyan** "**Rya Teze**" (şano), bi wergerandina **Heciyê Cindî**, **Sîras** "**Memê û Eysê**" dîsa bi wergerandina **Heciyê Cindî**, **H. Şalciyan** "**Di riya dewlemendbûnê de**" (şano) bi wergerandina **Heciyê Cindî**. **Sîras** "**Letife**" bi wergerandina **Cerdoyê Genco** û **Emînê Evdal**, **H. Şîraz** "**Siyabend û Xecêzerê**" bi wergerandina **Casimê Cefil** û **R. Dîrampiyân**. **Xîngo Aper** "**Mişka Pişikêra Çawa Şer Kirin**" bi wergerandina **Casimê Cefil**. Salên 30î çend berhemên şair û nivîskarên Rûs ji bo zimanê Kurdî hatine wergerandinê. Mîna **Lev Tolstoy** û **Alexander Pûşkin**. Wan salên 30î pirtûkên klasikên ilm û zanebûna marksîzmê û lenînizmê hatin wergerandin û weşandin. Berhem û xebatên serokên partiyê û hikûmetê ya Yekitiya Sovyeta berê û Ermenistanê ji bo Kurdî hatine wergerandin û weşandin. Di nava

wan de ciyê herî ber bi çav pirtûkên **Stafîn** digirtin. Ew ji xwestina demê bû. Bi wan pirtûka di nava karkeran de propaganda û pesnê sosyalîzmê û komunîzmê di hate kirin. Rast e, di nava zemanê bihurî de serecema wan kemala xwe, fêrbûna xwe hunda kirine, lê di wî zemanî de wergerandina wan zimanê Kurdî, yê politîkî dewlemend kir. Di nava pirtûkên Kurdî de ciyekî ber bi çav û muhîm pirtûkên dersan ji bo xwendegehan cî digirin. Salên 20î û xasma salên 30î li ermenistanê hemî gundên Kurdan xwendegeh vebûn. Li Êrêvanê xwendegeha pedagojiyê bi zimanê Kurdî hatibû vekirin. Li wira dersdarên ji bo xwendegêhên Kurdî dihatin amade kirin. Lazim e em li vira kifş bikin ku di salên 30î de li dora çil gundên Kurdan li Ermenîstanê xwendegeh hatibûn vekirinê. Li wan xwendegehan dersên hemî zanebûnan û ilman bi zimanê Kurdî didane zarokan. Ev destanîneke mezin bû. Di nava Kurdan de ev bûyer ji bo pêşde birina zimanê zikmakî gaveke girîng bû. Ev hemî kar bi destê dewletê û bi mesrefên dewletê dihatin kirinê. Şagirtên wî zemanî hetanî van salên dawî ji name ji merivên xwe ra, ji pismamên xwe ra bi Kurdiya bi tîpên latînî dinivîsîn. Şagirtên wê dewrê pirtûka Kurdî diha bi hizkirin dixwînin ne ku zilam û keçên kurdan yê niha. Bi kurtî, bi saya van pirtûkan, van dersên bi zimanê Kurdî zarokên kurd akil, tama zimanê kurdî yê lîteratûrî hildan, temandin. Ev kerem tu zemanî ji bo Kurdan ne li welêt, li Kurdistanê, ne ji li derveyê welêt çê nebûye. Pirtûkên dersan yê ziman û lîteratûra Kurdî bi detsê nivîskar û zanayê Kurd dihatin çê kirin û weşandinê, lê yê zanebûn, pîrdmêtên dinê ji zimanê Rûsî û Ermenî werdigerandin ser zimanê Kurdî. Vê derecê de kartekî êgin wan dersdar û zanayên Ermenî ji dikirin yê ku Kurdî weke zimanê Ermenî yê zikmakî dizanîn.

Me gotiye ku piştî çêkirina Alfabeza Kurdî ya bi tîpên latînî (sala 1929) dest bi hazir kirin û weşandina pirtûkên dersan yê bi zimanê Kurdî bû. Hema wê salê du pirtûkên dersan hatin weşandinê: **Maragûlov** û **Erebê Şemo** "**Xu-Xu Hînbûna Xwendin-Nivîsara Kurmancî**", **Marogûlov** û **R. Dîrampiyân** "**Zimanê Kurmancî**". Paş re nivîskar û zanayên Kurd dest bi hazir kirin û weşandina pirtûkên dersan, yê bi ziman û lîteratûra Kurdî kirin. **Heciyê Cindî**, **Emînê Evdal**, **Cerdoyê Genco**, **Casimê Cefil** ji van nava in.

Salên 30î pirtûkên Kurdî usa ji li peytextê Azerbeycanê, **Bakû** û li Peytextê Turkmenistanê, **Aşxabatê** dihatin weşandinê. Lê eger li Yêrêvanê pirtûkên Kurdî yê şair û nivîskarên Kurd bûn û paş re yê dersan, li **Bakûyê** û **Aşxabendê** her tenê pirtûkên dersan dihatin weşandinê. Ew pirtûk ji bo zarokên komara otonom, ya Kurdan li azerbeycanê, Kurdîstana Sor û Kurdên Xorasan li Turkmenistan, li başûrê **Aşxabendê** li ser sînorê Îranê dihatin weşandin. Piştî salên 30î weşandina pirtûkên kurdî li Azerbeycanê û Turkmenistanê hate birrînê. Û heta niha ji pirtûkên Kurdî li wan komarên sovyetistana berê hew (ne) hatin weşandinê. Her tenê li Ermenistanê qedaxa ser weşandina lîteratûra Kurdî ya sala 1937a hate hilandinê û ji salên 50î li wira dîsa dest bi weşandina pirtûkên Kurdî bû. (dom dike)

NÛDEM BERHEMEK NUH XISTE NAV ARŞÎVA KURDÎ

Di vê dema dawî de pirtûkek nuh ji weşanxana NÛDEM giha xwendevanan. Nûdem WERGER navê wê pirtûkê ye û ji serî het dawî wergerên berhemên nivîskarên cihê ne. Kesên ku dixwazîn ji Tolstay, Marques, Puşkin, Y. Kemal û bi dehan nivîskarên di yê xwedî nasîneke navneteweyî bi zimanê Kurdî bixwînin, dikarin ji navnîşana NÛDEM pirtûkê temîn bikin. Agahdarî xebat Nûdemê ji dil pîroz dike.

agahdarî

Weşana	Berpirsiyar: Medenî FERHO	Navnîşan:	Nivîskar
Enstituya Kurdî	Redaksiyon: Kerîm BAQISTANÎ	16, rue Bonneels	berpirsiyarên
Ya Brukselê	Wezîrê EŞO - Ejder MEHEMED	1210 Bruxelles - Belgique	nivîsên xwe ne
Tel. 00 32 (0)2 230 89 30 - 230 34 02, Fax 00 32 (0)2 231 00 97			